

Ob spomeniški rekonstrukciji idrijske gozdne železnice

V Majnšku ob Zgornji Idriji so gozdarji (Soško gozdno gospodarstvo Tolmin in Sklad kmetijskih zemljišč in gozdov Republike Slovenije) 28. septembra 2006 predstavili javnosti posrečeno miniaturno rekonstrukcijo nekdanje transportne naprave, imenovane »idrijski lauf«. Dobrodošel dogodek je spodbudil nastanek pričujočega zapisa o pomenu gozdarstva in lesa v idrijski preteklosti.

Zasluzni gozdarski strokovnjak ing. Stanislav Mazi je v študiji Klavže nad Idrijo leta 1955 zapisal: »Eno dobro stran je imel idrijski rudnik ob svojem odkritju; ležal je sredi obširnih in lepih gozdov, kar je bilo za pridobivanje živega srebra zelo važno.«

Tri temeljne in nerazdružljive substance idrijske preteklosti so bile les, voda in živo srebro. Že misterij odkritja ob »srebrnem studencu« leta 1490, povezan z legendarnim škafarjem, sporoča resnico o teh treh idrijskih elementih. Skozi stoletja je rudarska Idrija – podobno kot pred pol tisočletja Jakličev Alojnar – s pomočjo iznajdljivo koriščene neusahljive vodne energije in z bogastvom vsestransko uporabnega lesa zajemala živosrebrni zaklad iz podzemnih globin. Lesen škafarjev škaf se zdi kot arhetipski simbol idrijske kotline, ki jo obdajajo prostrani in bogati gozdovi.

Vloga gozdarstva in lesa je bila v idrijski zgodovini vseskozi izjemno pomembna in to v sklopu celovitega proizvodnega procesa, ki je organsko povezoval lesno maso in vodno silo z živosrebrnim rudarjenjem in metalurgijo.

Domala vsi gozdarski strokovnjaki se strinjajo z ugotovitvijo, da so idrijski gozdovi zgledno urejeni, ki se ponajšaajo z eno najdaljših tradicij velikopoteznega in smotrnega gospodarjenja. Že davnega leta 1665 je angleški potopisec dr. Gualterus Pope zapisal, da je ob obisku Idrije hodil nekaj ur po tako lepem gozdu, kakršnega v življenju še nikoli ni videl. Idrijsko hribovje je ostalo do danes med najbolj gozdnatimi območji v Sloveniji, celotna podoba gozdov pa je ostala negovana in skladna kot le malokje. Največ zaslug za to ima nedvomno človeški faktor, saj so, kot je pred leti poudaril dr. Mlinšek, v »težko dostopnem idrijskem hribovju primerno gospodarili z gozdovi.« Idrijski

rudnik je bil več stoletij lastnik gozdov in jih je zaradi velikih potreb po jamskem lesu, drveh, oglju, gradbenem lesu in hlodovini ne le velikopotezno izkoriščal, temveč tudi varoval in gojil. Prav tako pa je tudi vzporedna rast idrijskega mesta – nekoč drugega največjega mesta na Kranjskem – slonela na zajetni količini porabljenega lesa.

Iz zgodovine vemo, da so bili ob rojstvu rudnika in Idrije ob koncu 15. stoletja tamkajšnji razsežni gozdovi v izmeri kakih 15.000 hektarjev last sosednjih fevdalnih gospostev. Postopoma, skozi več kot 200 let, so gozdovi prehajali v državno last in bili dodeljeni v upravljanje in izrabo živosrebrovemu rudniku. V času gradnje največjih zidanih klavž na Idriji in Belci (1770) so erarično posest prvič izmerili ter izdelali prve karte gozdov (Jožef Mrak), ki so bili last rudnika. Teh gozdov je bilo tedaj nad 9.500 hektarjev. Pozneje, v drugi polovici 19. stoletja, se je po zemljiški odvezi erarična posest zmanjšala, vendar je še vedno obsegala nad 7.500 hektarjev gozdov. Z njimi je do leta 1873 neposredno upravljal rudnik in imel zato tudi poseben gozdni urad. Z letom 1873 so prešli rudniški gozdovi pod upravo direktcije v Gorici, v naslednjih letih pa so jih razdelili na dve gozdnogospodarski enoti, razmejeni po reki Idriji.

Gozdarstvo v času in prostoru

Iz preteklosti gozdarstva na Idrijskem, ki jo je temeljito obdelal odličen poznavalec in dolgoletni varuh idrijskih gozdov dr. Franjo Kordiš, je razvidno, da so se načini sečnje skozi stoletja dokaj spreminjali, se postopno kvalitetno izpopolnjevali in zlasti v novejših obdobjih sledili dognanjem gozdarske stroke. Preudarno se je postopalo z varovalnimi gozdovi in uvajalo pogozdovanja. Za oskrbovanje in smotrno izkoriščanje gozdov je skrbelo strokovno osebje, na primer znani gozdarski strokovnjak Emanuel Balasitz sredi 19. stoletja. Kako pomembno

vlogo sta igrala gozdarstvo in preskrba z lesom, je razvidno tudi iz števila gozdnih delavcev, saj je v nekaterih obdobjih rudnik zaposloval tudi nad 300 gozdnih delavcev, kar pomeni, da je prišel na tri delavce v rudniku en delavec v gozdu.

Med najvažnejše vidike in dosežke gozdnega gospodarstva in preskrbe rudarske Idrije z lesom je v preteklosti spadal transport lesa, zlasti velikopotezni sistem plavljenja od klavž do grabelj. Les so plavili po strugah Idrije, Belce, Zale in Kanomljice, v manjših količinah pa celo po nekaterih stranskih pritokih. Ing. Mazi je zapisal, da so idrijski gozdarji prav po zaslugi plavljenja ter inovativnega sistema transporta, kljub težkim, celo najtežjim spravnim razmeram, uspešno tekmovali z drugimi, ki so delali v lažjih pogojih. Največ naporov je terjalo težavno spravilo lesa do vodnih strug, na primer s pomočjo živine, pa po drčah, rižah, stezah in kolovozih. V poštev so prišla vretena in vitli, po letu 1880 škripčevje, po letu 1909 prve žičnice, v novejši dobi seveda vse bolj gozdne ceste.

Pomembno vlogo je nad 100 let igrala idrijska gozdna železnica (nemško Rollbahn, v idrijskem govoru »lauf«), o kateri sledi nekaj podatkov na koncu tega članka. Ta domiselno improvizirana gozna naprava, s katero so premagovali ravni, grape in police, je služila za prevoz oblega lesa do vode od 1820 do konca obdobja plavljenja. Znano je, da so sprva uporabljali lesene, pozneje pa okovane in železne tire.

O monumentalnih klavžah – tako imenovanih slovenskih piramidah – ki so jih po načrtih zname-

nitega idrijskega politehnika Jožefa Mraka pozidali okrog leta 1770, bi morali seveda spregovoriti posebej. Na tem mestu naj samo poudarimo, da so služile namenu dobrih 150 let (do 1926) in da so do grabelj v Idriji odpremile skupaj nad 3.600.000 m³ drv in nad 300.000 m³ jamskega lesa in hlodov. Letno so lahko splavili tudi po 10.000 in več m³ lesa vseh vrst.

Posebej velja poudariti, da je bila poraba lesa v rudniku in na sploh v Idriji skozi vsa obdobja izjemno velika in da so razne vrste lesa služile domala za stotero namenov. Pa naštejmo vsaj nekaj dejstev. Les in lesno oglje je rudnik v starejših časih na veliko trošil za žganje rude, vseskozi pa za opaženja rovov, za tesarsko izdelavo jaškov in za velike rudniške naprave. Lesena so bila orjaška kolesa kamšti, lesen je bil stari jez pri Kobili, lesene so bile do druge polovice 18. stoletja klavže in rake, predvsem pa so bila lesena tudi ogrodja večine stavb v Idriji. Če upoštevamo, da so po izračunu pokojnega geologa dr. Ivana Mlakarja pod Idrijo v 500 letih izkopal skupno za 700 kilometrov rovov materiala in da je dve tretjini rovov imelo leseno podporje, potem razumemo, da je šlo v idrijsko podzemlje na tisoče in tisoče dreves. V skupno bruto lesno maso je seveda treba šteti drva za kurjavo, hlode, jamski les, gradbeni les, oglje, les za orodja, les za strešno kritino, pohištvo in drugo. Ing. Mazi je ocenil, da je skupna bruto lesna masa, posekana v idrijskih gozdovih od začetka rudnika do konca plavljenja leta 1926, znašala okrog 6.500.000 m³ ali nad 15.000 m³ v letnem povprečju.

Gozdarstvo v času in prostoru

Les – v stoterih inačicah uporabnosti – je bil prisoten v rudarskem delavnem vsakdanjiku in v življenjskem utripu idrijskega občestva. Pa naštejmo: leseni ročaji in toporišča orodij, leseni okovani »hundi« in »trugce«, lesene tračnice, leseni klini, lesene lestve, jamske tesarbe, leseni sodi – tone, lesena ogrodja jaškov, leseni sodčki za tovorjenje živega srebra, les kot kurjava in stavbni material v Idriji, lesena ostrejša in šinklji, skladovnice polen po drvarnicah, leseni ganki, lesene pritikline za domače živali, ograje, fižolove preklje, vodovodne cevi (!), pohišstvo, izdelki domače obrti, leseni pripomočki klekljaric in celo svetloba lesenih trsk na »svetarnih« in še in še.

Po vsem povedanem lahko upravičeno zaključimo z ugotovitvijo, da so gozdovi pol tisočletja odločilno in nepogrešljivo pomagali prehranjevati idrijski živelj. Gozdovi ostajajo tudi danes in v prihodnje naše dragoceno naravno bogastvo, pa ne le v ekonomskem smislu, temveč tudi kot kompleks naravne in kulturne dediščine ter kot vir vitalnih substanc – vode, zraka in prsti. Gozdarji, to velja posebej poudariti ob septembrski slovesnosti, zaslužijo priznanje tudi kot varuhi ali rekonstruktorji kulturnih in tehniških spomenikov, kakršen je bil nekdanji idrijski lauf.

Osnovne informacije o idrijskem laufu so podane v več jeziki na informativnih tablah ob postavljeni rekonstrukciji, zato naj poudarimo le nekaj bistvenih dejstev.

Ing. Tadej Brate je leta 1994 v svoji knjigi Gozdne železnice na Slovenskem opisal kakih 30 gozdnih železnic, ki so v preteklosti obratovala po gozdovih v večini slovenskih pokrajin, vendar so vse različne izvedbe teh železnic delovale šele več desetletij pozneje kot idrijski lauf. Zato lahko s ponosom

ponovimo ugotovitev, da so bili »rojstvo gozdnih železnic idrijski gozdovi«. Idrijski lauf je bil v prvotni izvedbi skonstruiran že leta 1820 in sicer po zaslugi nadgozdarja Jettmarja. Namenjen je bil lažjemu prevozu lesa do vodnih plovnih poti, izdelan pa je bil po zgledu jamske proge v rudniku.

Prvotni lauf je bil v celoti lesen, sestavljen iz lesenih vozičkov in lesenih tirnic, ki so imele razmak le 342 milimetrov. Sredi 19. stoletja so nato lauf bistveno izpopolnili, povečali tir na širino 625 milimetrov, lesene tirnice okovali s pločevino ter izboljšali in povečali vozičke po zgledu kmečkih lojtrskih voz. Ing. Mazi je ugotavljal, da je bil celoten lauf speljan v dolžino do treh kilometrov. Na izpopolnjene vozičke, ki so jih imenovali »regljači«, so nakladali do enega kubičnega metra lesa, in to v dva do tri metre dolgih kosih. Leseni regljači so imeli kovinske osi, kolesa in zavore. Tirnice so polagali na trdno grajene lesene kobile, s katerimi so po potrebi lahko premostili grape ali kotanje, tako da je lauf tekel tudi po 15 metrov visoki konstrukciji nad zemljo. Na razpolago so imeli kakih 30 regljačev, s katerimi so vozili po tirnicah s povprečnim padcem 2,5 %. Lauf je pomagal spravljati les iz odročnih gozdnih predelov do Idrije vse do prenehanja plavljenja od klavž do leta 1926.

Domiselna rekonstrukcija laufa, seveda v spomeniški izvedbi, predstavlja dragocen prispevek k ohranjanju našega zgodovinskega spomina, k vrednotenju naše tehniške dediščine ter bogati celostno podobo prostranega Krajinskega parka Zgornja Idrija. Hvalevredno dejanje gozdarjev bi veljalo posnemati še ob marsikakem zanemarjenem ali pozabljenem pomniku naše preteklosti.

Janez KAVČIČ

Odprtje stalne postavitve lesenih kipov na Oddelku za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire Biotehniške fakultete

V sklopu prireditev na začetku novega študijskega leta, ki se je letos prvič organizirano odvijalo pod okriljem ljubljanske Univerze, smo na Večni poti 83 (Oddelek za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire pri Biotehniški fakulteti) odprli stalno postavitve kipov akademika prof. Igorja Grabca.

Na Oddelku za gozdarstvo in obnovljive gozdne

vire smo pripravili na večer prvega oktobra skromen kulturni program, s katerim smo uradno obeležili odprtje postavitve petih kipov (eden pred glavno zgradbo in računalniško hišo ter trije v glavni avli Oddelka). Slovesno je postavitve odprla rektorica Univerze v Ljubljani prof.dr. Andreja Kocijančič, gostili pa smo številne visoke goste iz Univerze